

ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาค้นคว้าในการอยู่ร่วมกันของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เพื่อให้ได้แนวความคิดในการศึกษาเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษารวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องให้ครอบคลุมถึงจุดมุ่งหมาย ซึ่งประกอบด้วย

1. ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรม

- 1.1 ทฤษฎีพัฒนาการเชิงจริยธรรมของเพียเจต์
- 1.2 ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก
- 1.3 ทฤษฎีจิตวิเคราะห์
- 1.4 ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของแบนดูรา
- 1.5 ทฤษฎีพัฒนาการบุคลิกภาพของอีริกสัน

2. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมในการอยู่ร่วมกัน

3. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมในการอยู่ร่วมกัน

- 3.1 งานวิจัยในประเทศ
- 3.2 งานวิจัยต่างประเทศ

ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรม

ทฤษฎีพัฒนาการเชิงจริยธรรมของเพียเจต์ (Piaget)

เพียเจต์ (Piaget. 1962 : 1 - 43) เป็นบุคคลแรกที่ได้ศึกษาเรื่องจริยธรรมของเด็ก เขาอธิบายว่าจริยธรรมมีแฝงอยู่ในกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ทุกชนิด และในการเล่นต่าง ๆ ของเด็กก็จะต้องมีกฎเกณฑ์ที่เป็นระบบซับซ้อนแฝงอยู่ในการเล่นนั้น ๆ ดังนั้น ในการเล่นเกมของเด็ก เขาให้ข้อสังเกตว่าในกฎเกณฑ์การเล่นนั้นมีปรากฏการณ์ที่ควรศึกษาสองอย่างด้วยกัน คือ

1. การฝึกหัดตามกฎเกณฑ์ หรือระยะที่เด็กยึดถือกฎเกณฑ์จากภายนอก (heteronomous) ซึ่งอยู่ในช่วงอายุก่อน 8 ปี เป็นระยะที่พ่อแม่ ผู้ใหญ่ มีอิทธิพลต่อจริยธรรมของเด็กอย่างเด่นชัด เด็กจะยึดถือกฎเกณฑ์ตายตัว ผิดเป็นผิด ถ้าทำผิดต้องได้รับโทษโดยไม่คำนึง

ถึงแรงจูงใจ หรือเหตุแห่งการกระทำนั้น

2. ความสำนึกในกฎเกณฑ์ หรือระยะที่เด็กมีกฎเกณฑ์ของตัวเอง (Autonomous) ในการเล่นเกม ก็คือความคิดที่เด็กในระดับอายุต่าง ๆ คิดขึ้นมาเล่นกับเกม ระยะนี้เป็นระยะที่จริยธรรมของเด็กพัฒนาขึ้นสู่ระดับที่มีความคิดเป็นของตนเอง เด็กจะมีจริยธรรมในลักษณะที่คำนึงถึงความยุติธรรม และพิจารณาถึงเหตุผลของการกระทำด้วย

เพียเจต์ ได้เสนอแนวคิดว่าการที่เด็กเปลี่ยนการรับรู้กฎเกณฑ์ที่ตายตัว (Absolutism) จากผู้มีอิทธิพลภายนอกเป็นกฎเกณฑ์ของตัวเองที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผู้อื่น (Relativism) เนื่องจากพัฒนาการทางสติปัญญา อายุ และการมีความสัมพันธ์กับเพื่อน

ในการฝึกหัดตามกฎเกณฑ์ มีวิธีการ 4 ขั้นที่เด็กตั้งแต่อายุน้อยจนอายุมากขึ้นนำมาใช้
ขั้นที่ 1 เด็กจะพยายามทำตามอย่างคนอื่น เขาเล่นอะไรก็เล่นตาม เพราะยังไม่รู้กฎเกณฑ์การเล่นอะไรเลย

ขั้นที่ 2 เป็นขั้นที่ใช้ตัวเองเป็นศูนย์ โดยก่อรูปพฤติกรรมขึ้นมาจากตัวของตัวเองรวมกับการตามอย่างพฤติกรรมของคนที่เล่นเป็นแล้ว มุ่งเล่นเพื่อต่อสู้เอาชนะเพียงอย่างเดียว

ขั้นที่ 3 ส่วนมากมีในเด็กอายุ 7 ถึง 8 ปี เป็นขั้นที่เกิดความร่วมมือกันระหว่างผู้เล่น เด็กมุ่งความสนใจไปที่การเล่นตามกฎเกณฑ์เพื่อตอบโต้กัน มิใช่มุ่งจะเล่นเพื่อเอาชนะ แต่เพียงอย่างเดียว

ขั้นที่ 4 ในขั้นนี้เป็นการเล่นที่มีใช้เพื่อความร่วมมือกันเพียงอย่างเดียว แต่เด็กมีความสนใจทำตามกฎเกณฑ์ด้วยความรู้สึกผิดชอบเฉพาะของตัวเอง

นอกจากนั้น เพียเจต์ (Piaget) ยังได้ตั้งกฎเกณฑ์ของการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมแบ่งออกเป็น 6 เกณฑ์ดังนี้

1. การตัดสินจากความเจตนากระทำ (Intentionality in Judgement)
เด็กเล็กจะมีแนวโน้มที่จะตัดสินการกระทำอย่างหนึ่งว่าไม่ดี โดยตัดสินจากปริมาณที่เกิดขึ้นแต่เด็กโตจะตัดสินจากความเจตนาจะกระทำของบุคคล เช่น การให้เด็กตัดสินใจว่าในระหว่างเด็กที่ทำด้วย 5 ใบแต่ในขณะที่ยังช่วยแม่ล้าง กับเด็กที่ทำด้วย 1 ใบแต่ในขณะที่จะขโมยขนม ใครจะเป็นคนไม่ดี ในเด็กอายุ 4 ปี เกือบทั้งหมดจะตอบว่าคนที่ทำของเสียหายมากเป็นคนไม่ดี ส่วนในเด็ก 9 ปี ส่วนใหญ่จะตอบว่าคนที่ขโมยเป็นคนไม่ดี

2. การตัดสินที่เกี่ยวข้องมาจากบุคคลอื่น (Relativism in Judgement) เด็กเล็กจะตัดสินการกระทำ ถูก ผิด จากความเชื่อว่าคนอื่นก็คิดเช่นเดียวกันนี้ และความเชื่อความเห็น

ของผู้ใหญ่มักถูกเสมอ ตัวอย่างเช่น ครูห้ามเพื่อน ๆ ไม่ให้ช่วยเด็กซึ่งเกียจคนหนึ่งทำเลข แต่เพื่อนรักของเขาแอบช่วย ให้ตัดสินว่าเพื่อนคนนั้นทำผิดหรือถูกที่ช่วยเหลือ ในเด็ก 6 ปี ส่วนใหญ่จะตอบว่าผิด แต่เด็ก 9 ปี จะตอบว่าต้องแล้วแต่สถานการณ์ เพราะเหตุผลแบบนี้ตัดสินไม่ได้

3. ความไม่เกี่ยวข้องกับบทลงโทษ (independence of sanction) เด็กเล็กมักจะตัดสินการกระทำอย่างหนึ่งว่าไม่ดี เพราะจะทำให้ถูกลงโทษส่วนเด็กโตจะตัดสินการกระทำว่าไม่ดี เพราะสิ่งนั้นไปขัดกับกฎเกณฑ์และจะเกิดอันตรายกับบุคคลอื่น ดังตัวอย่าง เด็กที่อยู่ในโอวาทคนหนึ่ง แม่ให้เลี้ยงน้องในขณะแม่ไม่อยู่บ้าน แต่เมื่อแม่กลับมาถึงบ้านเห็นน้องร้องไห้เนื้อตัวสกปรกมอมแมมตกอยู่ใต้เตียง ขณะที่เด็กคนนั้นกำลังขงมนั้น แม่จึงตีเด็กคนนั้นเป็นการลงโทษ ในกรณีนี้ดูแล้วน้องไม่เรียบร้อย ในเด็ก 4 ขวบ ส่วนใหญ่จะตอบว่า เด็กคนนี้เป็นเด็กไม่ดี เพราะถูกแม่ทำโทษ ส่วนเด็ก 7 ปี ส่วนใหญ่จะตอบว่าเด็กคนนี้ก็ดีแม้ว่าจะถูกทำโทษก็ตาม

4. การใช้ระบบตาต่อตา (Use of Reciprocity) ในเด็กเล็กมักจะไม่ใช่ระบบตาต่อตาในการพิจารณาตัดสินบุคคล แต่ในเด็กโตมักจะใช้บ่อย เช่น เด็ก 10 ปี เมื่อถามว่าถ้ามีคนมาทุบเรา เราควรทำอย่างไร จะได้คำตอบว่าให้ทุบเขากับคืนไป

5. การใช้การลงโทษเพื่อล้างบาปและดัดนิสัย (Use of Punishment as Restitution and Reform) ในเด็กเล็กจะสนับสนุนให้มีการลงโทษอย่างหนัก เพื่อดัดนิสัยผู้กระทำความผิด ส่วนเด็กโตขึ้นจะมีความคิดเช่นนี้น้อยลง

6. การยึดหลักธรรมชาติของความโชคร้าย (Naturalist Views of Misfortune) ในเด็กอายุ 6 ปี มีแนวโน้มที่จะคิดว่า คนที่กำลังทำผิดแล้วเกิดมีอุบัติเหตุเกิดขึ้นนั้นเป็นเพราะพระเจ้าลงโทษ ตัวอย่างเช่น คนกำลังขโมย และถูกไฟฟ้าดูดตาย เด็กเล็กจะถือว่าเป็นการลงโทษของพระเจ้า

ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก

โคลเบอร์ก (Kolberg, 1969 : 391) ได้ศึกษาจริยธรรมตามแนวทฤษฎีของเพียเจต์ (Piaget) และพบความจริงว่า การพัฒนาทางจริยธรรมของมนุษย์นั้นไม่ได้พัฒนาถึงจุดสมบูรณ์เพียงอายุ 10 ปี แต่มนุษย์ในสภาพปกติจะมีพัฒนาการทางจริยธรรมหลายขั้นตอน จากอายุ 11 ปี ถึง 25 ปี โคลเบอร์กยังเชื่อว่าการวัดขั้นพัฒนาการทางจริยธรรมนั้นจะต้องใช้การให้เหตุผลเชิงจริยธรรมอย่างเดียวกันเท่านั้น

โคลเบอร์ก แบ่งเหตุผลเชิงจริยธรรมออกเป็น 6 ขั้น ซึ่งการแบ่งนี้โคลเบอร์ก ได้มา

จากการวิเคราะห์ลักษณะของคำตอบของเยาวชนอเมริกัน ดังนี้

ขั้นที่ 1 หลักการพลพหิการถูกลงโทษ (Obedience and Punishment)

อายุประมาณ 2 - 7 ขวบ เป็นขั้นที่กระทำอะไรลงไปก็คิดถึงตัวเองเป็นหลัก เชื่อฟังผู้มีอำนาจทางกายสูงกว่าความรู้สึกกลัวที่จะถูกลงโทษทางกายเป็นตัวกระตุ้นให้ทำหรือไม่ทำอะไร ตนเองมองตนเองว่าเหมือนกับอยู่ใต้อิทธิพลของผู้อื่น การกระทำต่าง ๆ จะถูกตัดสินในแง่ของผลสืบเนื่องทางกายภาพ

ขั้นที่ 2 หลักการแสวงหารางวัล (Nairely Egoistic Orientation)

อายุประมาณ 7 - 10 ขวบ เป็นขั้นที่จะทำอะไรลงไป ก็เริ่มคิดถึงคนอื่นขึ้นมาบ้าง แต่ก็ยังเป็นไปเพื่อหวังที่จะได้รับประโยชน์ตอบแทน จากคนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเท่านั้น และจะไม่คิดถึงความต้องการของคนอื่นเลย ถ้าหากตนไม่คิดว่าตนจะได้รับประโยชน์จากเขาในปริมาณที่ตนพอใจ การตัดสินปัญหาทางจริยธรรม จะกระทำโดยคำนึงถึงวัตถุ หรือกายภาพเป็นหลัก

ขั้นที่ 3 หลักการทำตามสิ่งที่คนอื่นเห็นว่าดี (Good Boy Orientation)

อายุประมาณ 10 - 13 ปี เป็นขั้นที่เริ่มเอาความรู้สึก หรือความคิดเห็นที่แท้จริงของผู้อื่นเข้ามาพิจารณา ก่อนตัดสินใจทำอะไรลงไปก็ต้องคิดแล้วว่าสิ่งนั้นจะไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน หากแต่จะนำความชื่นชมมาให้ แรงจูงใจที่จะทำให้ประพฤติดีในขั้นนี้ คือ การได้เป็นคนดีมีคนอื่นยอมรับ ความรู้สึกทางจิตใจเข้ามามีบทบาทสำคัญ การกำหนดแนวทางความประพฤติ จึงเป็นเรื่องของการทำตามคนส่วนมาก พฤติกรรมของคนในขั้นนี้ จะเป็นไปตามข้อตกลงต่าง ๆ ที่เหมาะสมของกลุ่มชนที่เขาอยู่ร่วมด้วยอย่างเหนียวแน่น จะไม่มีการทำอะไรตามใจตนเองโดยไม่คิดถึงผู้อื่น เพราะเขาเข้าใจว่าการทำตามเสียงส่วนใหญ่ เป็นการกระทำของคนดี

ขั้นที่ 4 หลักการทำตามหน้าที่สังคม (Authority and Social Order Maintaining Orientation)

อายุประมาณ 13 - 16 ปี เป็นขั้นที่หันเข้าหากฎเกณฑ์กฎหมายหรือระเบียบแบบแผนในสังคมเป็นเครื่องนำทางความประพฤติแทนการทำอะไรตามคนหมู่มาก เพื่อให้เป็นที่ยอมรับ คนจะเริ่มคิดว่า ความมีเกียรติยศ และความเป็นคนที่น่าเคารพนับถือ นั้น น่าจะมาจากการรักษากฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของสังคม ความประพฤติของคนที่มีจริยธรรมอยู่ในระดับนี้ จึงเป็นเพื่อรักษาสังคมเป็นประการสำคัญ

ขั้นที่ 5 หลักการเคารพตนเองหรือการกระทำตามสัญญา (Contractual Legalistic Orientation)

อายุประมาณ 16 - 25 ปี เป็นขั้นที่ เริ่มเห็นความสำคัญของกฎหมาย สัญญาประชาคม กฎหมายต่าง ๆ จะถูกมองว่าเป็นระบบการปกครองเลยทีเดียว สิ่งใดที่ถือว่าถูกต้องดีงาม สิ่งนั้น ต้องเป็นสิ่งที่สังคมทั้งหมดกระทำ คนที่มีจริยธรรมอยู่ในระดับนี้ จะถือว่า ไม่มีความสมบูรณ์ถึงที่สุดในกฎหมาย สังคมสามารถเปลี่ยนแปลงมาตรฐานต่าง ๆ ของสังคมได้ ถ้าแต่ละบุคคลเห็นพ้อง ต้องกันที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลงนั้น โดยปกติจะกระทำขึ้นก็ด้วยเหตุผล ที่จะช่วยให้คนส่วนมาก เป็นคนดี เรื่องใดก็ตามที่กฎหมายคลุมไม่ถึง สิ่งที่ดีว่าถูกต้อง จะเป็นเรื่องของความคิดเห็นส่วนตัว และข้อตกลงระหว่างบุคคล

ขั้นที่ 6 ใช้หลักอุดมคติสากล (Conscience or Principle Orientation)

อายุ 25 ปี ขึ้นไป เป็นขั้นที่เกี่ยวข้องกับหลักการต่าง ๆ ทางจริยธรรมที่เป็นอุดมคติ สากล สิ่งที่ดีว่าถูกต้องจะเป็นเรื่องสำนึกของแต่ละบุคคล ซึ่งอยู่บนพื้นฐานความคิดที่ถูกต้อง หรือเหมาะสมในการนำไปใช้กับทุกคน ที่เรียกว่า "หลักจริยธรรม" ซึ่งมีลักษณะแตกต่างไปจาก กฎเกณฑ์ตรงที่กฎเกณฑ์เป็นสิ่งที่เฉพาะเจาะจง แต่หลักจริยธรรมมีลักษณะทั่ว ๆ ไป

ตาราง 1 แสดงการพัฒนาการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของโคลเบอร์ก

ขั้นการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม	ระดับจริยธรรม
ขั้นที่ 1 หลักการหลบหลีกการถูกลงโทษ (2 - 7 ปี)	1. ระดับก่อนกฎเกณฑ์ (2 - 10 ปี)
ขั้นที่ 2 หลักการแสวงหารางวัล (7 - 10 ปี)	
ขั้นที่ 3 หลักการทำตามที่ผู้อื่นเห็นว่าดี (10 - 13 ปี)	2. ระดับตามกฎเกณฑ์ (10 - 16 ปี)
ขั้นที่ 4 หลักการทำตามหน้าที่สังคม (13 - 16 ปี)	
ขั้นที่ 5 หลักการทำตามคำมั่นสัญญา (16 ปีขึ้นไป)	3. ระดับเหนือกฎเกณฑ์ (16 ปีขึ้นไป)
ขั้นที่ 6 หลักการยึดอุดมคติสากล (ผู้ใหญ่)	

(ดวงเดือน พันธมนาวิน. 2523 : 52 - 54)

จากหลักการพัฒนาทางจริยธรรม 6 ขั้นนี้ โคลเบอร์ก ได้แบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ ระดับที่ 1 คือ ก่อนกฎเกณฑ์ หมายถึง การตัดสินใจกระทำในสิ่งที่จะเป็นประโยชน์แก่ตนเอง โดยไม่คำนึงถึงผลที่จะเกิดแก่ผู้อื่นในขั้นแรกสุด คือการมุ่งที่จะหลบหลีกมิให้ตนเองโดนลงโทษทางกาย เพราะกลัวความเจ็บปวดที่จะได้รับ และยอมทำตามคำสั่งของผู้ใหญ่ เพราะเป็นผู้ที่มีอำนาจทางกายเหนือตน ขั้นที่สอง คือ การกระทำในสิ่งที่จะทำความพอใจมาให้ตนเองเท่านั้น เริ่มรู้จักแลกเปลี่ยนกันแบบเด็ก ๆ คือ เขาทำมาฉันต้องทำไป เขาให้ฉัน ฉันก็ให้เขา เป็นต้น

ระดับที่ 2 ระดับตามกฎเกณฑ์ หมายถึง การกระทำตามกฎเกณฑ์ของกลุ่มย่อย ๆ ของตน หรือทำตามกฎหมายและศาสนา บุคคลที่มีจริยธรรมในระดับที่ 2 นี้ยังต้องการควบคุมจากภายนอก แต่ก็มีความสามารถในการเอาใจเขามาใส่ใจเรา และความสามารถที่จะแสดงบทบาททางสังคมได้ในขั้นที่ 3 บุคคลยังไม่เป็นตัวของตัวเองชอบคล้อยตามการชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะเพื่อน ส่วนขั้นที่ 4 บุคคลมีความรู้สึกถึงบทบาทหน้าที่ของตนในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของสังคม จึงถือว่าตนมีหน้าที่ทำตามกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่สังคมของตนกำหนดหรือคาดหวัง

ระดับที่ 3 คือระดับเหนือกฎเกณฑ์ หมายถึง การตัดสินใจขัดแย้งต่าง ๆ ด้วยการนำมาคิดหรือตรองซึ่งใจโดยตนเอง แล้วตัดสินใจตามแต่ว่าจะเห็นความสำคัญของสิ่งใดมากกว่ากัน ขั้นที่ 5 คือเห็นความสำคัญของคนหมู่มาก ไม่ทำตนให้ขัดต่อสิทธิอันพึงได้ของผู้อื่น สามารถควบคุมบังคับใจตัวเองได้ ส่วนขั้นที่ 6 ซึ่งเป็นขั้นสูงสุด แสดงทั้งการมีความรู้สึกละแวกเหนือจากกฎเกณฑ์ของตน และการมีความยึดหยุ่นทางจริยธรรมเพื่อจุดมุ่งหมายในอันปลาย อันเป็นอุดมคติที่ยิ่งใหญ่นอกจากนี้ยังมีหลักประจำใจซึ่งตรงกับหลักในพุทธศาสนาที่เรียกว่า หิริโอตตัปปะด้วย

ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psychoanalytic Theory)

ทฤษฎีของนักจิตวิทยากลุ่มจิตวิเคราะห์ที่ควรกล่าวถึงคือ ฟรอยด์ (Freud, 1944 : 358) เขาเชื่อว่า จริยธรรมของคนนั้นอยู่ในตนส่วนที่เรียกว่า ตนในคุณธรรม (Super-ego) ซึ่งเป็นตนที่ได้รับการขัดเกลาจากสังคม โดยฟรอยด์แบ่ง "ตน" ของมนุษย์เป็น 3 ระดับ ได้แก่

1. Id (Primitive Self) ได้แก่ ตนที่อยู่ในจิตใต้สำนึกของมนุษย์เป็นตนที่มนุษย์มีมาพร้อมกำเนิด และเป็นตนที่มีเป็นแหล่งกำเนิดของแรงขับพื้นฐานทั้งหมด
2. Ego (Present Self) ได้แก่ ตนในจิตใต้สำนึก และจิตในสำนึกบางส่วนที่เราอาจรับรู้หรือได้รับรู้บางส่วนในขณะปัจจุบัน
3. Superego (Self with Ethics) ได้แก่ ตนในจิตในสำนึกเป็นส่วนมาก อาจ

มีจิตใต้สำนึกแฝงอยู่บ้าง เป็นคนที่ได้รับการขัดเกลาจากกฎเกณฑ์ของสังคมแล้ว

จากพื้นฐานความเชื่อของทฤษฎี فروยด์ นี้เอง ทำให้เห็นว่า จริยธรรมคือ ตัวคุณธรรม (Ethics) ที่ควบคุมพฤติกรรมภายนอกของมนุษย์ให้แสดงตามกฎเกณฑ์และค่านิยมของสังคมนั้นเอง แนวคิดของ فروยด์ เกี่ยวกับจริยธรรมจากข้อคิด 2 ข้อ คือ

1. จริยธรรมมิได้ปลูกฝังมาโดยพระเจ้า แต่มาจากสังคมโดยเฉพาะจากบิดามารดา
2. เอกลักษณ์ทางเพศมิใช่สิ่งที่ปรากฏทางชีววิทยาเท่านั้น แต่มาจากอิทธิพลของ

ความสัมพันธ์ในครอบครัว

จากความเชื่อของ فروยด์ 2 ข้อนี้เอง อาจสรุปได้ว่า จริยธรรมในเด็กตามความคิดของ فروยด์คือ ความละเอียดในพฤติกรรมอันเกิดจากแรงขับ 2 ตัว ได้แก่

1. แรงขับทางเพศ (Sex Drive)
2. แรงขับความก้าวร้าว (Aggressive Drive)

ซึ่งทั้ง 2 แรงขับนั้น จะผสมผสานมากับการเลียนแบบเอกลักษณ์ของบิดาหรือมารดา (Identification) โดย فروยด์อธิบายว่าการเลียนแบบ คือ กระบวนการรับเอาบุคลิกภาพของบุคคลอื่นมาผนวกเข้าเป็นส่วนของบุคลิกภาพของเด็กเอง ซึ่งหมายถึงการที่เด็กจะเลียนแบบบุคลิกภาพของพ่อหรือแม่ ตามอิทธิพลทางบวกหรือลบ จากปมออดิปัส (Oedipus Complex) ซึ่งจะเกิดกับเด็กในตอนต้นของชีวิต ซึ่ง فروยด์เชื่อว่าการเลียนแบบนั้นมีกระบวนการดังนี้

1. กระบวนการสร้างจิตในสำนึก (Conscious) ของเด็กนั้นเป็นกระบวนการข้ามวัย (Generation) ซึ่งเกิดจากการถ่ายทอดค่านิยมต่าง ๆ จากบิดาหรือมารดาของเขาโดยวิธีเลียนแบบ
2. เด็กจะสร้างหรือรับค่านิยม ความพึงใจหรือบทบาททางเพศต่าง ๆ ของเขาได้โดยเป็นเอกลักษณ์ โครงสร้างทางชีววิทยา (Biological Structure) และลักษณะทางเพศ (Sex Characteristics) ของเขาจะเป็นสาเหตุสำคัญ กระบวนการสร้างคุณธรรมของเด็กจากการเลียนแบบบิดามารดาจะได้รับควบคุมจาก Superego ซึ่งเปรียบเสมือนเครื่องมือทางคุณธรรมที่จะควบคุมหลักของจริยธรรม (Moral Principle) จะพิจารณาด้วยตนในสำนึกว่าสิ่งใดผิดสิ่งใดถูก ควรทำหรือไม่ควรทำ โดย Superego จะมีหน้าที่ 3 ประการคือ

1. กระตุ้น Id (Primitive Self) ให้ละทิ้งความไม่ถูกต้องไม่ควร
2. สนับสนุน Ego (Self) ให้เปลี่ยนทิศทางพฤติกรรมไปในทางที่ถูกที่ควร
3. แรงขับทางเพศ (Sex Drive) ต่อด้านให้เกิดการแสดงออกด้านความถูกต้อง

ทางเพศตามกฎเกณฑ์ของสังคม

นอกจากนี้ فروยด์ยังกล่าวอีกว่า ตนในคุณธรรม (Superego) นั้นสร้างมาจากพัฒนาการของมนุษย์ในการอบรมเลี้ยงดูของบิดามารดา ในสภาพการณ์และบุคคลแวดล้อมในสังคมที่เขาเป็นสมาชิก

فروยด์อธิบายว่า ตนในคุณธรรม ในเด็กผู้ชายนั้นอาจสร้างจาก Oedipus Complex โดยเกิดขึ้นจากเด็กผู้ชายรักแม่และพยายามเลียนแบบพฤติกรรมของพ่อ ยึดพ่อเป็นแบบอย่าง เพื่อเรียกร้องความรักจากแม่ ในทำนองเดียวกันเด็กผู้หญิงจะเกิด Electra Complex โดยที่เด็กผู้หญิงจะอิจฉาการมีอวัยวะเพศชาย (Penis) ของพ่อ จึงหันมารักพ่อและเลียนแบบพฤติกรรมของแม่ เพื่อเรียกร้องความรักจากพ่อ

จากแนวคิดของทฤษฎีนี้ พอจะสรุปได้ว่า นักจิตวิเคราะห์เชื่อว่า จริยธรรมคือสิ่งที่ได้รับการปลูกฝังขัดเกลาพัฒนาขึ้นจากแรงขับพื้นฐานภายในจิตใจได้สำนึกของตน กระบวนการขัดเกลานั้นอยู่ในรูปของการเลียนแบบ (Identification) ด้วยวัตถุประสงค์ที่จะปรับตัวตามมาตรฐานพฤติกรรมที่กำหนดไว้ในสังคม ทำให้เด็กรับเอาบุคลิกภาพ ค่านิยม มาตรฐานจริยธรรมในสังคม เมื่อบุคคลได้รับการปลูกฝังจริยธรรมแล้ว จะเกิดความขัดแย้งขึ้นเมื่อความต้องการส่วนตัวไม่สอดคล้องกับสิ่งที่สังคมต้องการ ถ้าบุคคลนั้นทำชั่วเขาจะเกิดความละอายใจตนเอง มีความไม่สบายใจ ซึ่งเป็นการลงโทษตนเอง โอกาสต่อไปเขาจะไม่ทำชั่วโดยไม่ต้องมีการควบคุมจากบุคคลอื่นภายนอก นั่นคือ เขามีความรู้สึกผิดชอบชั่วดี หรือมีมโนธรรมภายในใจนั่นเอง (พรณทิพย์ ศิริวรรณมุขย์. 2530 : 231 - 236)

ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory)

นักทฤษฎีกลุ่มนี้เชื่อว่า สิ่งแวดล้อมทางสังคมหรือวัฒนธรรมเป็นตัวการในการกำหนดเงื่อนไขทางสังคม (Social Contingency) ให้แก่เด็กตั้งแต่เล็ก โดยนำเอาหลักการเสริมแรงหรือหลักการเชื่อมโยงมาอธิบายวิธีการ โดยมีความเชื่อเบื้องต้นดังนี้

1. พัฒนาการทางจริยธรรมเกิดจากการเจริญเติบโตของการคล้อยตามกฎเกณฑ์จริยธรรมของสังคม ทั้งทางความประพฤติและอารมณ์มากกว่าเกิดจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสมอง (Cognitive Structure Change)
2. แรงจูงใจพื้นฐานที่ทำให้เกิดพัฒนาการทางจริยธรรมทุกจุดมีรากฐานจากความต้องการทางชีวภาพหรือความต้องการรางวัลจากสังคมและหลีกเลี่ยงการลงโทษ

3. พัฒนาการทางจริยธรรมมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรม
4. พื้นฐานทางจริยธรรม (Basic Moral Norm) เกิดขึ้นภายในจิตใจ โดยมีสาเหตุจากกฎเกณฑ์วัฒนธรรมภายนอก
5. สิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อพัฒนาการทางจริยธรรมมากเท่าใดขึ้นอยู่กับปริมาณของรางวัล การลงโทษ การห้ามและการเห็นแบบอย่างของพ่อแม่และบุคคลอื่น ซึ่งเป็นตัวแทนของสังคม (Socializing Agent) (Skinner. 1971 : 101 - 128)

ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของแบนดูรา

ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของแบนดูรา (ชัยพร วิชาวุธ. 2526 : 23 - 26 ; อ้างอิงมาจาก Bandura. 1977 : unpagged) จัดอยู่ในกลุ่มทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม ซึ่งนักทฤษฎีกลุ่มนี้อธิบายการเกิดจริยธรรมว่าเป็นผลของสังคมประกิตเป็นผลของการซึมซาบและเป็นผลของการถอดแบบ แนวคิดของแบนดูรา พอสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. สิ่งที่เราเรียนรู้ สิ่งที่มีมนุษย์เรียนรู้ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ มนุษย์เรียนรู้จากพฤติกรรม ความรู้ที่มนุษย์เหล่านี้กลายเป็นความเชื่อที่มีผลในการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ สิ่งที่เราเรียนรู้ในทัศนะของแบนดูรา จึงเป็นความรู้และความเข้าใจว่าอะไรสัมพันธ์กับอะไร และเป็นผลของการสังเกตของผู้เรียนรู้

2. วิธีเรียนรู้ การเรียนรู้ของมนุษย์ส่วนหนึ่งเกิดจากประสบการณ์ตรง (Direct Experience) ของตนเอง มนุษย์สามารถสังเกตวิธีประกอบพฤติกรรมของผู้อื่นและผลกรรมที่เกิดขึ้นกับผู้อื่น จึงเป็นวิธีหนึ่งที่มนุษย์เรียนรู้ การเรียนรู้ด้วยการสังเกต (Observational Learning) มีความสำคัญมากในการกำหนดวิธีประกอบพฤติกรรมและกำหนดความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ นอกจากนั้นมนุษย์สามารถสื่อสารด้วยสัญลักษณ์ ซึ่งเปิดโอกาสให้มนุษย์ถ่ายทอดความรู้ให้กันได้ เป็นต้น

3. ความเชื่อ ผลจากการเรียนรู้อยู่ในรูปของความเชื่อว่าจะอะไรสัมพันธ์กับอะไรอย่างไร ความเชื่อนี้ไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับความเป็นจริง โดยเฉพาะคำบอกเล่าที่ไม่น่าไว้วางใจจะมีความน่าเชื่อถือสูง หรือคำสอนทางศาสนา ความเชื่อของมนุษย์มีอิทธิพลในการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์

4. การควบคุมพฤติกรรมด้วยความคิด (Cognitive Control) มนุษย์มีความคิดและมนุษย์สามารถใช้สัญลักษณ์แทนสิ่งต่าง ๆ ที่ตนเรียนรู้ ดังนั้นมนุษย์จึงสามารถที่จะนำสัญลักษณ์

ต่าง ๆ เหล่านี้มาคิดไตร่ตรอง และประเมินถึงผลกระทบต่าง ๆ การคิดในเชิงประเมินนี้นำไปสู่การตัดสินใจที่จะทำหรือไม่กระทำพฤติกรรมใดพฤติกรรมหนึ่ง และนำไปสู่การบังคับตนเองให้ประพฤติปฏิบัติตามที่ตนตั้งใจไว้

5. จริยธรรม หมายถึง กฎ (Rule) สำหรับประเมินพฤติกรรม ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมถือว่าการตัดสินใจทางจริยธรรมเป็นกระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับความถูกต้องของการกระทำตามกฎเกณฑ์ต่าง ๆ กฎเกณฑ์การตัดสินใจนี้เกิดจากการเรียนรู้พฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม มีแตกต่างกันมากมาย ดังนั้นในการตัดสินใจความถูกต้องของพฤติกรรมต่าง ๆ จึงใช้เกณฑ์ที่แตกต่างกันตามวัย เช่น ในวัยเด็ก เกณฑ์การตัดสินใจจะเป็นเกณฑ์ที่เป็นรูปธรรม เข้าใจง่าย เมื่อโตขึ้นเกณฑ์การตัดสินใจจะซับซ้อนขึ้น

6. การบังคับตนเอง (Self Regulation) ในการบังคับตนเอง บุคคลจำเป็นต้องมีมาตรฐานของการประพฤติปฏิบัติจำเป็นต้องมีการประเมินการประพฤติปฏิบัติของตนตามมาตรฐานที่ตนตั้งใจไว้ และจำเป็นต้องมีความรู้สึกที่เป็นปฏิกิริยาต่อตนเองตามผลของการประเมิน (ชัยพร วิชชาวุธ. 2526 : 23 - 26)

ทฤษฎีพัฒนาการบุคลิกภาพของอีริกสัน

อีริกสัน (Erikson) มีความเห็นว่า พัฒนาการทางบุคลิกภาพของคนเรานั้นเกิดขึ้นได้เนื่องจากคนเรามีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ระหว่างตนเองกับสภาพแวดล้อมทางสังคม ในชีวิตของคนเราจะมีพัฒนาการทางบุคลิกภาพอยู่ 8 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ 1 ความรู้สึกไว้วางใจหรือรู้สึกไม่ไว้วางใจ (Sense of Trust VS. Sense of Mistrust) อายุ 0 - 2 ปี จะพัฒนาความรู้สึกไว้วางใจในโลก ในตัวบุคคลอื่นหรือในตัวเองมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับคุณภาพของการอบรมเลี้ยงดูที่เขาได้รับ เช่น ความต้องการที่ได้รับการตอบสนองหรือไม่ได้รับการตอบสนอง ความคงเส้นคงวาในการอบรมเลี้ยงดู ถ้าหากเด็กได้รับสิ่งเหล่านี้อย่างพอเพียงพอก็จะทำให้เด็กมีความมั่นใจ ไว้วางใจในสภาพแวดล้อมของตน แต่ถ้าเด็กขาดสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ หรือได้รับไม่สม่ำเสมอ ก็จะทำให้เด็กรู้สึกว่าเหว่รู้สึกไม่ไว้วางใจในสภาพแวดล้อมของตน

ขั้นที่ 2 ความรู้สึกเชื่อมั่นในตน หรือสงสัยไม่แน่ใจในความสามารถของตน (Sense of Autonomy VS. Sense of Doubt and Shame) (อายุ 2 - 3 ปี)

เมื่อเด็กได้สร้างความรู้สึกไว้วางใจต่อแม่ต่อสิ่งแวดล้อมแล้ว เขาก็จะเริ่มค้นพบว่า

เขามีอิสระที่จะทำบางอย่างได้ กล่าวคือ ในช่วงปีที่ 2 พัฒนาการทางร่างกายของเด็กถึงระยะที่สามารถควบคุมกล้ามเนื้อหูรูดของอวัยวะขับถ่ายได้ ซึ่งระยะนี้เองที่เด็กเกิดความรู้สึกว่า เขามีอิสระในการกระทำบางอย่าง และเขาจะเกิดความตั้งใจที่จะทำพฤติกรรมบางอย่างให้เป็นตามที่เขาต้องการ เช่น ควบคุมว่าจะถ่ายหรือไม่ถ่ายปัสสาวะเมื่อใด ที่ไหน ในระยะนี้บริเวณรอบทวาร (Anal zone) เป็นศูนย์กลางของพัฒนาการและอีริกสัน เชื่อว่า ระยะนี้เป็นระยะที่เด็กพัฒนาบุคลิกภาพในเชิงความเป็นตัวของตัวเอง (Autonomy) หรือความละอายไม่แน่ใจ (Shame-Doubt)

ขั้นที่ 3 การเป็นผู้นำริเริ่มหรือรู้สึกผิด (Sense of Initiative VS. Sense of Guilt) (อายุ 3 - 5 ปี)

วัยที่ผ่านมามีเด็กสามารถที่จะควบคุมตนเองได้ พัฒนาการในวัยนี้ก็จะเชิบบั่นโดยเด็กพยายามที่จะควบคุมสิ่งแวดล้อมบางอย่างของตนให้ได้

ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ จะเริ่มเกิดขึ้นในวัยนี้ เพราะสภาพแวดล้อมทำให้เด็กพยายามทำงานเฉพาะอย่างให้สำเร็จด้วยตนเอง ซึ่งจะทำให้เด็กพยายามแสดงความสามารถใหม่ ๆ ออกมาและแสดงออกมามากที่สุดเท่าที่จะมีและถึงแม้จะทำไม่สำเร็จ ก็จะล้มความล้มเหลวอย่างรวดเร็วและตั้งต้นใหม่ ถ้าเด็กได้รับการส่งเสริมอย่างถูกต้อง ก็จะเป็นการเสริมสร้างความคิดสร้างสรรค์ (Sense of Initiative) ให้กับเด็ก แต่ในทางตรงข้ามหากเด็กถูกตำหนิตัวตนทุกครั้งที่ทำงานไม่สำเร็จ ก็จะเกิดความรู้สึกผิด (Sense of Guilt)

ขั้นที่ 4 การรู้สึกว่าตนประสบความสำเร็จหรือรู้สึกด้อย (Sense of Industry VS. Sense of Inferiority) (อายุ 6 - 12 ปี)

ในวัยนี้เด็กได้สำรวจสิ่งแวดล้อม ก็จะทำให้เด็กได้รับประสบการณ์ใหม่ ๆ มากขึ้น และเขาก็จะพบว่า เขาไม่สามารถทำกิจกรรมหรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมได้เท่าเทียมผู้ใหญ่ กล่าวคือ เด็กวัยนี้สามารถทำทุกสิ่งทุกอย่างที่ผู้ใหญ่ทำได้ แต่ได้ไม่ดีเท่าเขาจึงทุ่มเทกำลังกายให้กับการทำงานเพื่อให้ดีเท่าผู้ใหญ่ให้ได้ โดยทำราวกับเครื่องจักรในโรงงาน ซึ่งถ้าเขาทำได้สำเร็จ ก็จะเกิดกำลังใจทำต่อไปไม่หยุดยั้ง แต่ความจริงก็คือเขาอาจทำไม่ได้เนื่องจากเขายังเป็นเด็ก เขาก็อาจทำไม่ได้ ก็จะทำให้เกิดความรู้สึกด้อย (Feeling of Inferiority)

เด็กวัย 6 - 12 ขวบนี้ จะมีความกลัวมากกว่าเขาจะด้อยกว่าคนอื่น ๆ เขาก็จะพยายามลบความกลัวอันนี้ โดยการใช้โอกาสที่เขาได้อยู่เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ในสังคมด้วยการกระทำหรือทดลองโดยใช้ทักษะเบื้องต้นของเขาเอง ซึ่งเขาจะพบว่าการเรียนรู้ด้วยวิธีนี้จะทำให้เขา

กลายเป็นคนที่มีความสามารถมากขึ้น

ขั้นที่ 5 การรู้จักตนเองหรือการไม่รู้จักตนเอง (Sense of Identity VS. Sense of Identity Diffusion) (อายุ 12 - 17 ปี)

เมื่อเด็กอายุย่างเข้าสู่วัยรุ่น 12 - 17 ปี จะแสวงหาเอกลักษณ์ของตนเอง โดยการวิเคราะห์ตนเองว่าเป็นใคร ต้องการอะไร มีความเชื่ออย่างไร มีปรัชญาชีวิตอย่างไร จะแสดงบทบาทของตนในสังคมอย่างไร ถ้าไม่สามารถจะหาได้ก็จะเกิดความสับสนในบทบาทของตนเอง ซึ่งจะเป็นปัญหามาก หน้าที่ของสถานศึกษาและครู-อาจารย์คือ ต้องช่วยเด็กวัยนี้ให้หาเอกลักษณ์ของตนเองและบทบาทของตนเองในสังคมให้ได้

ขั้นที่ 6 ความรู้สึกว่ามีเพื่อนหรือมีความรู้สึกอ้างว้าง (Intimacy VS. Isoation) (อายุ 17 - 21 ปี)

หลังจากเด็กผ่านเข้าสู่วัยรุ่นแล้ว เด็กก็จะเริ่มเป็นสมาชิกที่มีส่วนรับผิดชอบกับสังคมอย่างเต็มที่ และกำลังเป็นวัยที่มุ่งหมายกับการทำงานและการอยู่ใกล้ชิดกับเพศเดียวกันหรือเพศตรงข้าม เพื่อเลือกหาคนที่คบกันได้อย่างสนิทสนม ซึ่งจะนำไปสู่ความผูกพันใกล้ชิดและแต่งงาน ความสำเร็จของการพัฒนาการในวัยนี้ขึ้นอยู่กับความมั่นใจในตนเอง และพัฒนาการในระดับต้น ๆ ของเขาประสบความสำเร็จแค่ไหน ถ้าเขารู้จักตนเอง มั่นใจในตนเองอย่างแท้จริง เขาก็จะสามารถที่จะให้ความใกล้ชิดสนิทสนมอย่างจริงจังกับบุคคลอื่นได้ ในทางตรงกันข้าม ถ้าเขาไม่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาการขั้นต้น ๆ เขาจะไม่ไว้วางใจผู้อื่น ไม่มีความพอใจในตนเอง ปรับตัวเข้ากับผู้อื่นไม่ได้ ทำให้รู้สึกอ้างว้างและว้าเหว่

ขั้นที่ 7 ความรู้สึกรับผิดชอบแบบผู้ใหญ่หรือความรู้สึกเฉื่อยชา (Generativity VS. Stagnation) อายุระหว่าง 22 - 40 ปี

ในวัยนี้มนุษย์เริ่มมีความรับผิดชอบแบบผู้ใหญ่ คือ การแต่งงานและเป็นบิดามารดา นอกจากจะมีความรับผิดชอบในตนเองแล้ว ยังต้องรับผิดชอบต่อบุคคลอื่นด้วย ต้องมีความรับผิดชอบที่จะอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานให้มีความสุข ประสบความสำเร็จในชีวิต บุคคลที่ได้รับการประสบความสำเร็จในการพัฒนาการขั้นต้น ๆ มาก่อน จะรู้จักบทบาทหน้าที่ของตน รู้สึกรับผิดชอบและพอใจในฐานะและชีวิตของตน แต่ถ้าบุคคลใดไม่ประสบความสำเร็จในชีวิตก็จะทำให้ขาดความไว้วางใจ รู้สึกว่าตนเองไม่มีความสามารถ มีมมด้อย ไม่ยุ่งเกี่ยวกับใคร ไม่มีความรับผิดชอบต่อตนเองหรือสังคม ทำให้กลายเป็นคนเฉื่อยชา และขาดความกระตือรือร้นในการสร้างหลักฐานให้กับตนเองและครอบครัว

ขั้นที่ 8 ความรู้สึกมั่นคงและความรู้สึกท้อถอย (Ego Integrity VS. Despair)

ช่วงอายุ 40 ปีขึ้นไป

ในวัยนี้เป็นวัยที่บุคคลควรได้รับความสำเร็จในชีวิตขั้นสูงสุด ถ้าเขาเป็นผู้ที่มีพัฒนาการทางบุคลิกภาพดีเรื่อย ๆ มา เขาก็จะประสบความสำเร็จในวัยนี้ เขาจะยอมรับความจริงในวัยที่เปลี่ยนแปลงไป มีความสุขในชีวิตที่เหลืออยู่ มีความสุขุม ยอมรับการแก่ การตายที่จะเกิดขึ้น แต่ถ้าในพัฒนาการระดับต้นเขาไม่ประสบความสำเร็จเขาจะหมดหวัง ไม่พอใจในชีวิตที่ผ่านมา ไม่ยอมรับสภาพความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เกิดความคับข้องใจ และท้อแท้สิ่งหวังทอดอาลัยในชีวิต (พรหมทิพย์ ศิริวรรณบุญย์. 2530 : 129 - 140)

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมในการอยู่ร่วมกัน

ความหมายของคุณธรรม

ในประเทศไทยมีนักปรัชญา นักการศึกษาและนักการศาสนา ได้ให้ความหมายของคุณธรรมไว้ ดังนี้

สุชีพ ปุณฺณภาพ (2524 : 16) ให้คำอธิบายว่า คุณธรรม แปลว่า ธรรมที่เป็นคุณ หรือธรรม คือ ความดี หมายถึง คุณสมบัติทางกาย วาจา ใจ ใด ๆ ก็ตามที่เป็นคุณไม่เป็นโทษ เป็นฝ่ายดีมิใช่ฝ่ายชั่ว

ศักดิ์ชัย นิรัฐทวี (2525 : 55) ได้เปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างของคำว่า คุณธรรมและจริยธรรมว่า คุณธรรม หมายถึง คุณงามความดี เป็นคำที่สื่อแสดงความหมายถึง คุณภาพของจิตใจเช่นเดียวกับจริยธรรม แต่ขณะเดียวกันก็สื่อแสดงถึงความมีตัวตนของมันเองอีกด้วย โดยที่จริยธรรมมีความหมายที่ใช้หนักไปทางความประพฤติที่ดีงามหรือถูกต้องกับมโนคติของสังคมมากกว่า ส่วนคุณธรรมเป็นเรื่องภายในอย่างแท้จริง

สงวน สุทธิเลิศอรุณ (2525 : 10) ได้อธิบายว่า คุณธรรม หมายถึง คุณงามความดีของบุคคลที่กระทำไปด้วยความสำนึกในจิตใจ โดยมีเป้าหมายว่าเป็นการทำความดีหรือเป็นพฤติกรรมที่ดีซึ่งเป็นที่ยอมรับของสังคม เช่น ความเสียสละ ความมีน้ำใจงาม ความเกรงใจ ความยุติธรรม ความรักเด็กและรักเพื่อนมนุษย์ ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น เป็นต้น

ชัยวัฒน์ อัทธพันธ์ (2525 : 12) กล่าวว่า คุณธรรม เป็นคุณสมบัตินของบุคคลซึ่งทำให้ผู้มีคุณธรรมรู้จักแสวงหาคุณงามความดี และทำให้เขาบรรลุถึงจุดหมายอันดีเลิศ ทั้งในด้านความประพฤติทั่วไป หรือขอบเขตที่จำกัดแห่งความประพฤติ

บนต์ ชุ่มจิต (2526 : 35) กล่าวว่า คุณธรรม หมายถึง คุณลักษณะที่เป็นความดี ความงามที่มีอยู่ในจิตใจของแต่ละบุคคล โดยได้ยึดถือปฏิบัติจนเป็นนิสัยและเป็นที่ยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงามของบุคคลทั่วไป

สาโรช บัวศรี (2526 : 18 - 19) ได้จัดคุณธรรมให้เป็นส่วนหนึ่งของจริยธรรม โดยอธิบายจริยธรรมในความหมายอย่างแคบว่า หมายถึง ศีลธรรมประการหนึ่งและคุณธรรมอีกประการหนึ่ง

โกสินทร์ รัชสยาพันธ์ (2530 : 9) ได้ให้ความหมายของคุณธรรมตามแนวคิดของ อิมมานูเอล คานท์ ว่าคุณธรรม คือ ความดีสูงสุดอันเกิดจากเจตนาจำนงที่ดีและจากการปลูกฝังตามแนวคิดของแมกเคนซี ว่าคุณธรรมคือ อุบาสัยอันดีงามที่สั่งสมอยู่ในดวงจิตอันได้จากความพยายามและความประพฤติติดต่อกันมาเป็นเวลานาน และตามแนวคิดของโสเครตีส (Socrates) ว่าคุณธรรม เป็นสิ่งดีเด่นที่ติดตัวมาแต่กำเนิด และเปลี่ยนแปลงได้บ้างเมื่อได้รับการศึกษาและถือว่า ความรู้คือคุณธรรม (Knowledge is virtue) หรือคุณธรรมนั้นสอนกันได้

พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พุทธศักราช 2530 (2530 : 116) ได้ให้ความหมายของคุณธรรมว่า หมายถึง สภาพคุณงามความดี

วัลลภ ปิยะมโนธรรม (2532 : 92) ได้กล่าวว่า คุณธรรมคือ "สิ่งที่สังคมยอมรับว่าเป็นสิ่งดีงาม หรือควรทำในสิ่งดีงาม" เช่น ความกตัญญูรู้คุณต่อผู้มีบุญคุณ ความซื่อสัตย์ต่อผู้เป็นนาย การบริจาคช่วยเหลือให้แก่ผู้ที่ทุกข์ยากกว่า การทำหน้าที่ให้ดีที่สุดตามตำแหน่งที่ได้รับมอบหมาย การอยู่ร่วมกันอย่างสามัคคีปรองดองกัน

นักปรัชญาต่างประเทศได้ให้ความหมายของคุณธรรม ไว้ดังต่อไปนี้

ไตตัส (Titus. 1936 : 200) กล่าวว่า คุณธรรมเป็นลักษณะที่ดีของอุปนิสัยเป็นคุณภาพหรือนิสัยของมนุษย์ซึ่งคนทั่วไปชมเชยและเห็นคุณค่า เป็นการจัดระเบียบจนเป็นนิสัยของแรงกระตุ้นทางจิตใจ เป็นเจตคติหรือรูปแบบการแสดงออกซึ่งคุณความดีทางศีลธรรม

ธอนไดค์ และบาร์นฮาร์ต (Thorndike and Barnhart. 1957 : 1052) ให้ความหมายของคุณธรรมว่า เป็นความดีเลิศเฉพาะอย่างในเรื่องเกี่ยวกับศีลธรรม เช่น ความยุติธรรม ความกรุณา

เบอร์ค (Bourke. 1966 : 54) กล่าวในเชิงเปรียบเทียบคุณธรรมและความชั่ว (Vice) ว่าความเคลื่อนไหวและการปฏิบัติซึ่งเกี่ยวกับสิ่งดีและเลวเป็นเครื่องชี้คุณธรรมและความชั่วสำหรับคุณธรรมก็โดยการได้เกี่ยวข้องในทางดีที่จะทำสิ่งต่าง ๆ และการได้รับสิ่งต่าง ๆ

เบอร์ค (Bourke. 1966 : 260) ได้กล่าวถึง ความหมายของคุณธรรมตามแนวคิดของนักบุญอ็อกสตัน ว่าคุณธรรมเป็นคุณภาพฝ่ายดีทางจิตใจ ซึ่งบุคคลใช้ในการดำรงชีวิตอย่างถูกต้อง และเป็นการทำงานของพระเจ้าในตัวของเรา โดยเราไม่ได้เกี่ยวข้อง และได้กล่าวถึงความหมายของคุณธรรมตามแนวคิดของนักบุญโทมัส อไควนัส ว่า คุณธรรมของมนุษย์เป็นนิสัยที่ดีที่จะทำให้พลังของเรามีสติ รู้สึกผิดชอบชั่วดีของคนสมบูรณ์ขึ้น และเบนให้เขาไปสู่ทางที่ดีและได้ใช้พลังของเขาอย่างสมบูรณ์

วอลเตอร์ และคนอื่น ๆ (Walter and others. 1966 : 801) ให้ความหมายของคุณธรรมว่า เป็นคุณภาพทางศีลธรรมเฉพาะอย่าง หรือนิสัยที่ดี

กู๊ด (Good. 1973 : 641) ให้ความหมายของคุณธรรมไว้ 2 ประการ ดังนี้

1. คุณธรรม หมายถึง ความดีงามของลักษณะนิสัยหรือพฤติกรรมที่ได้กระทำจนเคยชิน
2. คุณธรรม หมายถึง คุณภาพที่บุคคลได้กระทำตามความคิดและมาตรฐานของสังคม

ซึ่งเกี่ยวข้องกับความประพฤติและศีลธรรม

พจนานุกรมของลองแมน (1978 : 1226) ให้ความหมายของคุณธรรมไว้ 2 ประการ คือ

1. คุณธรรม คือ ความดี ความสง่า และความมีคุณค่าของนิสัยซึ่งแสดงออกโดยการประพฤติที่ถูกต้อง

2. คุณธรรม หมายถึง คุณภาพที่ดีของอุปนิสัยของการประพฤติ

จากการรวบรวมความหมายของคุณธรรมของชาวต่างประเทศและในประเทศไทยพอสรุปได้ว่า คุณธรรม หมายถึง คุณงามความดีที่สั่งสมอยู่ในจิตใจในมนุษย์ โดยผ่านประสบการณ์จากการได้สัมผัส ซึ่งจะแสดงออกมาจากการกระทำทางกาย วาจา และใจ ของแต่ละบุคคล เป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อเป็นคุณประโยชน์ต่อตนเอง ผู้อื่นและสังคม

ความหมายของคุณธรรมในการอยู่ร่วมกัน

มีผู้ให้ความหมายและกำหนดขอบข่ายของคุณธรรมในการอยู่ร่วมกัน ไว้ดังนี้ มนุษย์เราจะอยู่คนเดียวในโลกไม่ได้ ต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่น ติดต่อกับผู้อื่นตลอดเวลา แม้ในบ้านมีพ่อแม่ พี่น้อง บวชเป็นพระไปอยู่วัด ก็ต้องอยู่กับพระองค์อื่น เข้าโรงเรียนก็ต้องอยู่กับครูอาจารย์ เพื่อนฝูง เมื่อคนรวมกันเข้าเป็นหมู่คณะอยู่กันหมู่มา ก็ต้องมีศิลปะในการอยู่ร่วมกัน จึงจะอยู่กันอย่างมีความสุขทางพระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงศิลปะแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขของคนหมู่มา

ไว้ดังต่อไปนี้

การรู้จักเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ ให้อันแก่กัน ขอนี้ทำให้ผู้ที่อยู่ร่วมกันมีระดับเสมอกัน ทัดเทียมกัน ไม่แตกต่างกันมาก เพื่อแผ่ทรัพย์สินเงินทอง ให้อันวิชาความรู้ ให้ความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน มีน้ำใจต่อกัน คนเราจะสมบูรณ์ไปทุกอย่างไม่ได้ เมื่อผู้ที่ขาดได้รับสิ่งที่ตนต้องการ จากผู้ที่มีสิ่งที่ตนเหลือเฟือ เมื่อนั้นความสมดุลก็จะเกิดขึ้นในสังคม

การเจรจาด้วยถ้อยคำที่อ่อนหวาน ปฏิบัติต่อกันด้วยความสุภาพ เรื่องนี้ก็สำคัญเพราะ การใช้วาจาที่ดี กิริยาที่ดี ต่อกันในทางสุภาพอ่อนโยนนั้น เป็นการผูกไมตรีไว้ใคร ๆ ก็ชอบคำพูดที่ไพเราะ ดังนั้น การอยู่ร่วมกันมาก ๆ จึงต้องระวังเรื่องคำพูดให้ดี

การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน คอยตักเตือนเมื่อจะทำผิดหรือเมื่อมีภัยมาคอยสอบถามทุกข์สุข ซึ่งกันและกัน เรื่องนี้เป็นการแสดงน้ำใจอันดีต่อกัน ก่อให้เกิดความเห็นใจกัน คนเราเมื่อเกิดความเห็นอกเห็นใจกันแล้ว ก็พร้อมที่จะให้อภัย เมื่อมีความผิดพลาดเกิดขึ้น ก็จะอยู่กันได้ด้วยดี

มนุษย์เราจะอยู่ร่วมกันได้ด้วยดี ก็คือ ต้องมีความจริงใจต่อกัน ไม่ใช่ปากพูดอย่างหนึ่ง แต่ปฏิบัติต่อกันอีกอย่างหนึ่ง คอยประทุษร้ายต่อกันทั้งทางกาย ทางวาจา เมื่อต่างคนต่างไม่ซื่อต่อกัน ต่างคนต่างประทุษร้ายต่อกัน ต่างคนต่างระแวงกัน ต่างคนก็ต่างระวังตัว เช่นนี้แล้ว จะอยู่ร่วมกันได้อย่างไร ความจริงใจต่อกันจึงเป็นเรื่องสำคัญการอยู่กันหมู่รวม มีไข่มทำได้ง่าย ๆ ต้องอาศัยศิลปะ จึงจะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข (ประเทิน มหาพันธ์. ม.ป.ป. : 75)

พระวิสุทธิโมลี (สุรดี อำนวยศิริสุข. 2534 : 16 ; อ้างอิงมาจาก พระวิสุทธิโมลี. 2521 : 109) ได้ให้ความหมายของการอยู่ร่วมกันว่า หมายถึง

1. การแสดงกิริยาอาการต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยความสุภาพ มีมารยาท มีน้ำใจช่วยเหลือทำกิจธุระที่เกิดขึ้นของเพื่อนกันด้วยความเต็มใจ
2. การเจรจากับเพื่อนมนุษย์ด้วยคำสุภาพ อ่อนหวาน มีประโยชน์และสมานประโยชน์ รวมทั้งการกล่าวคำตักเตือนกันด้วยความหวังดีโดยบริสุทธิ์ใจ
3. การยั้งแย้มแจ่มใสเข้าหากัน และคิดทำประโยชน์ให้แก่กันด้วยจิตเมตตา ปราปรณาดีต่อกันเป็นที่ตั้ง
4. การมีน้ำใจแบ่งปันของกินของใช้แม้เล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ตนได้มาให้แก่กัน ไม่เก็บซ่อนหรือหวงไว้บริโภคใช้สอยเพียงคนเดียว
5. การประพฤติตนดีงาม มีมารยาทเรียบร้อยรักษาระเบียบวินัย ไม่ล่วงเกินผู้อื่น และไม่ทำตัวให้เป็นที่น่ารังเกียจของผู้อื่น

6. การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น มีความเห็นร่วมกัน ตกลงกันได้กับหมู่คณะ ไม่ถือรันไปตามลำพัง

แผนการสอนกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัยระดับประถมศึกษา (กรมวิชาการ 2526 : 27) ได้ให้ความหมายคุณธรรมในการอยู่ร่วมกันว่า มนุษย์ต้องอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ เริ่มตั้งแต่การอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัว หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จนถึงประเทศชาติ ตลอดถึงโลก จะอยู่คนเดียวแต่ลำพังโดยไม่พึ่งพาอาศัยกันไม่ได้ ในการอยู่ร่วมกันจำเป็นต้องมีหลักธรรมสำหรับปฏิบัติต่อกัน คือ ความสามัคคี ความเสียสละ การให้อภัย ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นและความเห็นอกเห็นใจกัน หากหมู่คณะใดยึดหลักธรรมในการอยู่ร่วมกัน จะทำให้หมู่คณะนั้นหรือประเทศชาตินั้น ๆ มีความสุข ความเจริญ

ความหมายของความสามัคคี

กรมวิชาการ (2526 : 27) ได้ให้ความหมายของความสามัคคีไว้ว่า ความสามัคคีหมายถึง การแสดงออกซึ่งการร่วมแรงร่วมใจกันเพื่อปฏิบัติงานให้สำเร็จลุล่วงอย่างมีประสิทธิภาพ ความสามัคคีต้องอาศัยความอดทนเสียสละ ความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกันและตระหนักในปัญหา ร่วมกัน ทั้งนี้จะต้องมีการทำงานร่วมกันบ่อย ๆ จะเห็นผลดีของการร่วมมือมากกว่าการแยกทำอะไรอยู่เพียงคนเดียว ความสามัคคีจะก่อให้เกิดความรักใคร่กลมเกลียวกันและสามารถปฏิบัติงานทุกอย่างได้สำเร็จ

ความสามัคคี หมายถึง ความพร้อมเพรียงเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ร่วมมือกันกระทำกิจการให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี โดยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว

พฤติกรรมที่แสดงออกซึ่งความสามัคคี คือ

1. ปรับตนเองให้เข้ากับผู้อื่นได้ดี
2. รับผิดชอบต่อส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว
3. เข้าร่วมส่วนร่วมอย่างแข็งขันในกิจการของส่วนรวม
4. เป็นผู้ประสานความสามัคคีในหมู่คณะ
5. ไม่แบ่งแยกเป็นพวกเขาพวกเรา
6. รักหมู่คณะ มีใจหวังดี และช่วยเหลือเกื้อกูลในทางไม่ผิดศีลธรรม
7. มองคนอื่นในแง่ดีเสมอ

สรุปได้ว่า ความสามัคคี หมายถึง การแสดงออกถึงการร่วมแรงร่วมใจ ความพร้อมเพรียงเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ร่วมมือกันปฏิบัติงานให้สำเร็จด้วยดี เพื่อประโยชน์ส่วนรวม

ความหมายของความเสียสละ

กรมการศาสนา (2521 : 28) ได้ให้ความหมายของความเสียสละไว้ว่า ความเสียสละ หมายถึง ความรู้จักยอมสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อส่วนรวมหรือบริจาควัตถุสิ่งของ เงินทองแก่ผู้อื่นที่ควรได้รับ รวมทั้งเพื่อส่วนรวม เพื่อสาธารณกุศล มีการบำรุงการศึกษา โรงพยาบาล ทำถนน สร้างสะพาน หรือบริจาคทรัพย์ช่วยเหลือผู้ประสบทุกข์ภัยต่าง ๆ เป็นต้น นอกจากนั้นยังกินความถึงการยอมสละชีวิตเลือดเนื้อเพื่อชาติ หรือมนุษยธรรม เมื่อจำเป็น เป็นต้น

กรมวิชาการ (2526 : 27) ได้ให้ความหมายของความเสียสละไว้ว่า ความเสียสละ หมายถึง การยอมเสียสิทธิ และยอมลำบากเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่น เช่น พ่อแม่ยอมลำบาก ทำงานหาเงินเลี้ยงลูก ครูอาจารย์ยอมลำบากอบรมสั่งสอนนักเรียน ประชาชนบริจาคโลหิตให้ โรงพยาบาล ทหารสละชีวิตเพื่อชาติ เป็นต้น

ความเสียสละ หมายถึง การละความเห็นแก่ตัว การให้ปันแก่คนที่ควรให้ด้วยกำลังกาย กำลังทรัพย์ กำลังสติปัญญา รวมทั้งการรู้จักสละทิ้งอารมณ์ร้ายในตนเองด้วย

พฤติกรรมที่แสดงออกซึ่งความเสียสละ คือ

1. การให้ทางกาย เช่น
 - 1.1 ช่วยเหลือผู้อื่นทำธุระการงานที่ไม่มีมีโทษ
 - 1.2 ไม่นิ่งดูดาย
 - 1.3 ช่วยเหลืองานสาธารณประโยชน์
2. การให้ทางวาจา เช่น
 - 2.1 ช่วยเหลือให้คำแนะนำทั้งในทางโลก และทางธรรม
 - 2.2 ช่วยเจรจาเอาเป็นธุระให้สำเร็จประโยชน์
3. การให้ทางกำลังสติปัญญา เช่น
 - 3.1 ช่วยแก้ปัญหาเดือดร้อนอย่างตรงไปตรงมา
 - 3.2 ช่วยแก้ปัญหาเดือดร้อนแก่คนที่ไม่ทำผิด
 - 3.3 ช่วยคิดหาแนวทางที่ถูกต้องที่ชอบ

- 3.4 ช่วยเพิ่มพูนความรู้ให้แก่ผู้อื่นตามกำลังสติปัญญา
4. การให้ด้วยกำลังทรัพย์ เช่น
 - 4.1 แบ่งปันเครื่องอุปโภค บริโภคให้แก่ผู้ขัดสนที่สมควรให้
 - 4.2 แบ่งปันเงินทองให้แก่ผู้ขัดสนที่สมควรให้
 - 4.3 สละทรัพย์เพื่อสาธารณกุศล
5. การให้ทางใจ เช่น
 - 5.1 ยินดีเมื่อเห็นผู้อื่นมีความสุข
 - 5.2 ไม่อาฆาตจองเวร
 - 5.3 ให้อภัยในความผิดของผู้อื่นที่สำนึกผิด
 - 5.4 ไม่แก่งแย่งแข่งขันกับผู้อื่นเมื่อเพลี่ยงพล้ำ
 - 5.5 ไม่โลภอยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตน

ความหมายของการให้อภัย

ไวั้ดั่งนี้
กรรมศาสนา (2521 : 35) ได้กล่าวถึงหลักการปลูกฝังคุณธรรมด้านการให้อภัย

1. ให้อภัยหลักที่ว่าการให้อภัย เป็นของฝ่ายผู้ให้อภัย มิใช่ว่าการให้อภัย เป็นสิ่งที่น่าละอาย
2. ให้อภัยหลักแห่งพระพุทธศาสนาว่าการทำผิดเป็นวิสัยปุถุชน การให้อภัยเป็นวิสัย บัณฑิต
3. ให้อภัยมีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น
4. ให้อภัยมีความเข้าใจในแง่ความคิดความเห็นของผู้อื่น
5. ให้อภัยเอาใจเขามาใส่ใจเรา ประพฤติต่อผู้อื่น เหมือนกับที่เราต้องการให้ผู้อื่น ประพฤติต่อเรา

กรมวิชาการ (2526 : 27) ได้ให้ความหมายของการให้อภัยไว้ว่า การให้อภัย หมายถึง การไม่ถือโทษ และยกโทษในความผิดพลาดบกพร่องล่วงเกินของผู้อื่น ไม่มีจิตใจอาฆาต พยาบาทจองเวร การให้อภัยเป็นการกระชับความเป็นมิตรอย่างดียิ่ง

พฤติกรรมที่แสดงออกถึงการให้อภัย

1. การไม่ผูกใจเจ็บเมื่อถูกทำหรือถูกต่อว่าให้เจ็บใจ

2. การยินยอมไม่เอาเรื่องราวต่อผู้ทำผิดคิดร้ายต่อตน
3. การไม่เก็บอารมณ์ที่ขุ่นมัวมาคิดเป็นกังวล
4. การไม่คิดมุ่งร้ายทำลายผู้ทำผิดคิดร้ายต่อตน
5. การแผ่เมตตา ตั้งจิตปรารถนาดีต่อกัน
6. การรู้จักแพ้ รู้จักชนะ รู้จักยกโทษให้ ไม่ถือโทษ
7. การไม่มองผู้อื่นในแง่ร้าย

การรู้จักขอร้องและให้อภัยกัน เป็นสิ่งที่จะช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมโดยสันติสุข
สรุป การให้อภัย หมายถึง การไม่ผูกใจเจ็บที่ผู้อื่นทำผิดพลาด คิดร้ายต่อตน และยินดี
ยกโทษให้

ความหมายของความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

กรมการศาสนา (2521 : 28) ได้ให้ความหมายของความเอื้อเฟื้อไว้ว่า ความเอื้อเฟื้อ
เผื่อแผ่ หมายถึง การแสดงความปรารถนาดีต่อผู้อื่นด้วยกาย วาจา ตลอดจนการให้ปันวัตถุสิ่งของ
ไม่ใจแคบเห็นแก่ตัว

กรมวิชาการ (2526 : 27) ได้ให้ความหมายของความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ไว้ว่า ความ
เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ หมายถึง การกระทำที่แสดงถึงโมตรจิตเพื่อให้ผู้อื่นได้รับความสะดวกมีความพอใจ
เช่น การเอื้อเฟื้อคนแก่ คนชรา สุภาพสตรี และเด็กในการโดยสารรถโดยสารประจำทาง
และข้ามถนน เป็นต้น นอกจากนี้ยังควรเผื่อแผ่โดยการให้สิ่งของที่เรามีมากกว่าผู้อื่นหรือแม้ไม่มี
มากกว่าถ้าเป็นของที่แปลกมีรสดี หรือได้มาจากต่างถิ่น ซึ่งคิดว่าเป็นของน่ายินดีแก่ผู้รับก็แบ่งปัน
กันไป

ดังนั้น จึงสรุปความหมายของความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ว่ามีลักษณะที่สำคัญ 2 ประการคือ

1. ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นการแสดงถึงการเสียสละ ความใจกว้าง โอบอ้อมอารี
ความเห็นใจ และความเข้าใจถึงความลำบากของผู้อื่น
2. ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นการกระทำเพื่อผู้อื่น โดยไม่คำนึงถึงความทุกข์และ
ความลำบากของตนเอง (วารินทร์ ม่วงสุวรรณ. 2517 : 14)

บรรทม มณีโชติ (ทัศนีย์ เหมะธูลิน. 2534 : 12 ; อ้างอิงมาจาก บรรทม มณีโชติ.
2530 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) ได้กล่าวถึงลักษณะความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละว่าเป็นการ
แสดงออกของบุคคลในพฤติกรรมต่อไปนี้

1. การให้ปัน หมายถึง การช่วยเหลือหรือให้ผู้อื่นในด้าน ทรัพย์ สิ่งของ ความรู้ และแรงงาน

2. การเห็นแก่ส่วนรวม หมายถึง การอุทิศตนทำงานเพื่อสังคมและส่วนรวม

3. ความมีน้ำใจ หมายถึง การมีปราชญ์ที่ดีต่อผู้อื่นในด้านการพูดและการกระทำ โดยให้กำลังใจและแสดงความเห็นใจผู้อื่น

4. การไม่เอาเปรียบผู้อื่น หมายถึง การสละทรัพย์ สิ่งของ และแรงงานของตน เท่ากับหรือมากกว่าผู้อื่น

สรุปได้ว่า ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ หมายถึง การกระทำที่ปราชญ์ดีของบุคคลซึ่งแสดงออกมาเพื่อให้ผู้อื่นได้รับความสะดวกและพอใจ

ความหมายของการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น

กรมวิชาการ (2526 : 27) ได้ให้ความหมายของการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ไว้ว่า การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น หมายถึงการไม่เอาความคิดเห็นของตนเองเป็นใหญ่ ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นว่ามีความสำคัญเท่าเทียมกัน เพราะคนเรามีความคิดเห็นไม่เหมือนกัน ความคิดเห็นของผู้อื่นอาจมีเหตุผลดีกว่าของเราก็ได้ ฉะนั้นต้องทำตนเป็นคนใจกว้าง ให้โอกาสผู้อื่นในการแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ แล้วจึงรวบรวมความคิดเห็นของทุกคนมา สรุปหาข้อยุติ ก็จะได้ประโยชน์อย่างยิ่ง

พฤติกรรมที่แสดงออกถึง การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น

1. การเคารพสิทธิปัญญา ความรู้ และทักษะของคนทั่วไป ไม่ว่าจะอยู่ในระดับต่ำกว่า เสมอกัน หรือสูงกว่า

2. การไม่ให้เกิดกรณีในความคิดเห็นที่ผู้อื่นแสดงออกมาอย่างบริสุทธิ์ใจ

3. การไม่เอาแต่ใจตัว ไม่ถือเอาความคิดของตนเองเป็นใหญ่

4. การไม่ใช้อำนาจบีบบังคับให้ผู้อื่นเชื่อหรือทำตามความคิดของตน

5. การไม่ตัดสินสิทธิของผู้อื่นซึ่งมีความคิดเห็นผิดไปจากตน

6. การยินยอมให้ผู้อื่นแสดงความคิดเห็นออกมาอย่างอิสระ

สรุปได้ว่าการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น หมายถึง การเปิดใจกว้างพอที่จะรับฟัง ความคิดเห็นของผู้อื่น ให้เกียรติไม่ล่วงเกินดูหมิ่นความคิดของกันและกัน ให้โอกาสในการแสดง ความคิดและ เสนอเสนอความคิดของกันและกัน

ความหมายของความเห็นอกเห็นใจ

กรมวิชาการ (2526 : 27) ได้ให้ความหมายของความเห็นอกเห็นใจไว้ว่า ความเห็นอกเห็นใจ หมายถึง การที่บุคคลได้รับความเดือดร้อนหรือประสบภัยพิบัติ เราควรแสดงความเห็นอกเห็นใจยื่นมือเข้าไปช่วยเหลือเท่าที่สามารถทำได้

จินตนา ยูนิพันธ์ (วันเพ็ญ เกื้อหนุน. 2530 : 8 ; อ้างอิงมาจาก จินตนา ยูนิพันธ์. 2529 : 11) อธิบายว่า ความเห็นอกเห็นใจเป็นการแสดงออกของอารมณ์ในทางที่เข้าใจ รับรู้ความรู้สึกของบุคคลอื่น มิใช่เป็นการเข้าใจความหมายของคำพูดของผู้อื่นเท่านั้น แต่เป็นการที่มีความรู้สึกเหมือนผู้อื่นชั่วคราว

พฤติกรรมที่แสดงออกถึงความเห็นอกเห็นใจ

1. ช่วยบริจาคสิ่งของให้แก่ผู้ประสบภัย
2. แสดงความเสียใจเมื่อบุคคลได้รับความทุกข์
3. ปลอบใจเมื่อบุคคลได้รับความเดือดร้อน

สรุปได้ว่า ความเห็นอกเห็นใจ หมายถึง การแสดงออกของอารมณ์ในการรับรู้ความรู้สึกของบุคคลอื่น เมื่อบุคคลอื่นได้รับความเดือดร้อนจะยื่นมือเข้าช่วยเหลือทันทีเท่าที่ทำได้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมในการอยู่ร่วมกัน

ในรอบ 10 ปีที่ผ่านมาได้มีผู้วิจัยเกี่ยวกับคุณธรรมในการอยู่ร่วมกันน้อยมาก งานวิจัยที่พบจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับจริยธรรมเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอเสนองานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีคุณธรรมต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

งานวิจัยในประเทศ

วารินทร์ ม่วงสุวรรณ (2517 : 89) ได้ศึกษาเปรียบเทียบความเอื้อเฟื้อของเด็กที่ได้รับการความรักต่างกันพบว่า เด็กที่ได้รับการรักมากจะมีความเอื้อเฟื้อมากกว่าเด็กที่ได้รับการรักน้อย รวมทั้งความเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่นและความเอื้อเฟื้อต่อพวกพ้องด้วย นั่นคือ เด็กยังได้รับการรักจากพ่อแม่มากเกินไปก็ จะทำให้เด็กมีความเอื้อเฟื้อแก่ผู้ที่ใกล้ชิดและคนอื่นมากขึ้นเท่านั้น

ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจักษ์จันท์ (2520 : 89 - 129) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "จริยธรรมของเยาวชนไทย" เพื่อศึกษาเปรียบเทียบจริยธรรมของเยาวชนไทย ซึ่งมี

อายุ ระดับการศึกษา เพศ ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัวที่แตกต่างกัน กลุ่มตัวอย่าง เป็นนักเรียนโรงเรียนรัฐบาลและนิติต อายุระหว่าง 11 - 25 ปี จำนวน 1,400 คนในกรุงเทพมหานคร เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสอบถาม ผลการวิจัยปรากฏว่า นักเรียนในช่วงอายุ 13 - 15 ปี นักเรียนหญิงมีพัฒนาการทางจริยธรรมสูงกว่านักเรียนชาย 17 - 19 ปี นักเรียนหญิงและนักเรียนชายมีพัฒนาการทางจริยธรรมเท่าเทียมกัน ช่วงอายุ 19 - 21 ปี พัฒนาการทางจริยธรรมของนักเรียนชายสูงกว่านักเรียนหญิง

วิเชียร ทองนุช (2521 : 117) ได้ศึกษาเปรียบเทียบการคิดหาเหตุผลตามหลักอนุรักษ และการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนที่มีการอบรมเลี้ยงดูต่างกัน ทำกับเด็กอายุ 9 - 12 ปี จำนวน 120 คน พบว่า เด็กที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูต่างกัน (ประชาธิปไตยกับเข้มงวด) มีถิ่นที่อยู่ต่างกัน มีอายุต่างกัน จะมีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมต่างกัน และพบว่า การให้เหตุผลตามหลักอนุรักษมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการให้เหตุผลเชิงจริยธรรม

เดช วิโย (2522 : 68) ได้ศึกษาพัฒนาการการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมตามหัวข้อจริยศึกษาในหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 พบว่า การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมพัฒนาขึ้นตามลำดับชั้นเรียนและเด็กที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูต่างกันจะให้เหตุผลเชิงจริยธรรมต่างกัน โดยเด็กที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตยจะให้เหตุผลเชิงจริยธรรมสูงสุด เด็กที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบเข้มงวดจะมีเหตุผลเชิงจริยธรรมสูงกว่าเด็กที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบปล่อยปละละเลย

เกษิณี ผลประพฤติ (2524 : 92 - 93) ได้ศึกษาพฤติกรรมทางจริยธรรมของนักศึกษาครูในกลุ่มวิทยาลัยภาคกลาง เพื่อเปรียบเทียบพฤติกรรมทางจริยธรรมระหว่างนักศึกษาระดับปริญญาตรีกับนักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง นักศึกษาหญิงกับนักศึกษาชาย นักศึกษาที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงและต่ำ นักศึกษาที่มีผู้ปกครองประกอบอาชีพต่างกัน โดยใช้เทคนิคการฉายออกเพื่อสำรวจพฤติกรรมด้านความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ ความเมตตา กรุณา และความยุติธรรม จากกลุ่มตัวอย่าง 694 คน พบว่า ส่วนใหญ่มีพฤติกรรมทางจริยธรรมอยู่ในขั้นที่ 5 นักศึกษาระดับปริญญาตรีมีพฤติกรรมทางจริยธรรมทางด้านการยุติธรรมสูงกว่านักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง นักศึกษาหญิงมีพฤติกรรมทางด้านการซื่อสัตย์ ความยุติธรรมและความเมตตา กรุณาสูงกว่านักศึกษาชาย นักศึกษาที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงมีพฤติกรรมทางจริยธรรมด้านความรับผิดชอบ ความยุติธรรม และความเมตตา กรุณาสูงกว่านักศึกษาที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนนักศึกษาที่ผู้ปกครองอาชีพที่ต่างกันมี

พฤติกรรมทางจริยธรรมทั้ง 4 คุณลักษณะ ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

จิรารณ วิรัชกุล (2524 : 104) ได้ทำการวิจัยเรื่องการศึกษาพฤติกรรมทางจริยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 จังหวัดชลบุรี เพื่อเปรียบเทียบพฤติกรรมทางจริยธรรมของนักเรียนชายและนักเรียนหญิงที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนแตกต่างกัน โดยศึกษาจริยธรรม 6 คุณลักษณะคือ ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ ความสามัคคี ความอดสาหัส และความยุติธรรม การวิจัยพบว่า พฤติกรรมทางจริยธรรมของนักเรียนหญิงสูงกว่านักเรียนชายในเรื่องเกี่ยวกับความรับผิดชอบ ความมีระเบียบวินัย ความซื่อสัตย์ และความอดสาหัส

อาลัย จันทร์พานิชย์ (2524 : 81 - 84) ได้ทำการวิจัยพฤติกรรมทางจริยธรรมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ในจังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อเปรียบเทียบพฤติกรรมทางจริยธรรมระหว่างนักเรียนชายกับนักเรียนหญิง และนักเรียนที่อาศัยอยู่ในเมืองกับนอกเมือง โดยใช้แบบสอบถามแบบเทคนิคการฉายออก (Projective Techniques) สํารวจพฤติกรรม จริยธรรม 6 คุณลักษณะ ได้แก่ ความรับผิดชอบ ความมีระเบียบวินัย ความซื่อสัตย์ ความสามัคคี ความอดสาหัส และความยุติธรรม จากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 400 คน ผลปรากฏว่านักเรียนส่วนใหญ่มีพฤติกรรมทางจริยธรรมทั้ง 6 คุณลักษณะอยู่ในระดับขั้นจริยธรรมที่ 5 พฤติกรรมทางจริยธรรมของนักเรียนชายกับหญิง และนักเรียนที่อาศัยอยู่ในเมืองกับนอกเมืองในแต่ละคุณลักษณะแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่สถิติที่ระดับ .05

จงจรัส แจ่มจันทร์ (2524 : 94 - 96) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาพฤติกรรมทางจริยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ในจังหวัดนนทบุรี เพื่อเปรียบเทียบพฤติกรรมทางจริยธรรมระหว่างนักเรียนหญิงกับนักเรียนชาย และนักเรียนที่อาศัยอยู่ในเมืองกับนอกเมืองโดยใช้แบบสอบถามแบบเทคนิคการฉายออก สํารวจพฤติกรรมทางจริยธรรม 6 คุณลักษณะ ได้แก่ ความรับผิดชอบ ความมีระเบียบวินัย ความซื่อสัตย์ ความสามัคคี ความอดสาหัสและความยุติธรรม จากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 400 คน ผลปรากฏว่า นักเรียนส่วนมากมีพฤติกรรมทางจริยธรรมทั้ง 6 คุณลักษณะอยู่ในระดับขั้นที่ 5 ซึ่งหมายถึงทำตามหน้าที่ตามกฎเกณฑ์และบรรทัดฐานของสังคม นักเรียนหญิงกับนักเรียนชายมีความแตกต่างในด้านความซื่อสัตย์ ความอดสาหัสและนักเรียนที่อาศัยอยู่ในเมืองกับนอกเมือง มีความแตกต่างในเรื่องความมีระเบียบวินัยในห้องเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ยุพา ถนอม (2524 : 94 - 95) ได้ศึกษาเรื่องการศึกษาพฤติกรรมทางจริยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ในจังหวัดนครราชสีมา เพื่อเปรียบเทียบจริยธรรมระหว่างนักเรียนชายกับนักเรียนหญิง และนักเรียนที่อาศัยอยู่ในเมืองและนอกเมือง โดยใช้เทคนิคการ

ฉายออก สํารวจพฤติกรรมทางจริยธรรม 6 คุณลักษณะ ได้แก่ ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ ความมีระเบียบวินัย ความสามัคคี ความอดสาเห และความยุติธรรม จากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 480 คน ผลปรากฏว่า นักเรียนส่วนใหญ่มีพฤติกรรมทางจริยธรรมอยู่ในระดับที่ 5 คือทำตาม กฎเกณฑ์และบรรทัดฐานทางสังคม นักเรียนชายกับนักเรียนหญิงมีความแตกต่างในเรื่องความ มีระเบียบวินัย และนักเรียนที่อาศัยอยู่ในเมืองกับนอกเมืองมีความแตกต่างกันในเรื่องการรักษา ระเบียบวินัย ความสามัคคี และความอดสาเห อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

บัณฑิต พัดเย็น (2527 : 38) ได้ศึกษาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนชั้น ประถมศึกษาปีที่ 6 ในจังหวัดสมุทรสาคร ตามจริยธรรม 6 คุณลักษณะคือ ความรับผิดชอบ ความ มีระเบียบวินัย ความซื่อสัตย์ ความสามัคคี ความอดสาเห และความยุติธรรม จากกลุ่มตัวอย่าง 375 คน เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสอบถามแบบ Projective Technique ผลปรากฏว่านักเรียน หญิงมีพฤติกรรมเชิงจริยธรรมสูงกว่านักเรียนชาย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ทั้ง 6 คุณลักษณะ

ประพนธ์ จันทน์รุ้ง และคนอื่น ๆ (กองวิจัยทางการศึกษา. 2531 : 116 ; อ้างอิงมาจาก ประพนธ์ จันทน์รุ้ง และคนอื่น ๆ. 2528 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) ศึกษา พัฒนาการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และ 6 สำนักงานการ ประถมศึกษาจังหวัดหนองคาย พบว่า นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และ 6 มีพัฒนาการทาง จริยธรรมอยู่ในระดับ 4 และ 5 ตามลำดับ ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ของเด็กประถมศึกษา และนักเรียน ทั้งสองระดับมีการพัฒนาทางจริยธรรมแตกต่างกัน บัณฑิตสำคัญที่ทำให้การพัฒนาทางจริยธรรมของ นักเรียนแตกต่างกันคือ นักเรียนที่ผู้ปกครองมีอาชีพรับราชการกับอาชีพอื่น นักเรียนที่อาศัยอยู่ใน เขตเทศบาลหรือสุขาภิบาลกับนักเรียนที่อยู่นอกเขต นักเรียนที่มาจากโรงเรียนที่มีขนาดต่างกัน

กุหลาบ ดิยะสัตย์กุลโกวิท (กรมวิชาการ. 2533 ก : 259 ; อ้างอิงมาจาก กุหลาบ ดิยะสัตย์กุลโกวิท. 2531 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) จริยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ปีการศึกษา 2530 โรงเรียนสวนอนันต์เป็นการวิจัยเพื่อศึกษาระดับพัฒนาการการให้เหตุผลเชิง จริยธรรมและเปรียบเทียบการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมด้านความรับผิดชอบ ความมีระเบียบวินัย และด้านความซื่อสัตย์ กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนหญิง 207 คน เป็นนักเรียนชาย 160 คน รวม 367 คน พบว่านักเรียนมีพัฒนาการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมทุกคุณลักษณะรวม และจริยธรรมด้าน ความซื่อสัตย์แตกต่างกัน นักเรียนชายและนักเรียนหญิงมีพัฒนาการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมรวม ทุกคุณลักษณะ และจำแนกเป็นคุณลักษณะแตกต่างกัน นักเรียนหญิงมีจริยธรรมสูงกว่านักเรียนชาย ในทุกคุณลักษณะ นักเรียนที่มีอายุต่างกันมีพัฒนาการการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมรวมทุกคุณลักษณะ

และจำแนกตามคุณลักษณะแตกต่างกันยกเว้นความรับผิดชอบไม่แตกต่างกัน

ดุสิต เชนิมล และคนอื่น ๆ (กรมวิชาการ. 2533 ก : 334 ; อ้างอิงมาจาก ดุสิต เชนิมล และคนอื่น ๆ. 2531 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) ได้ศึกษาทัศนคติต่อพุทธศาสนาของ นักศึกษาระดับอุดมศึกษา สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ เขตจังหวัดมหาสารคาม จำแนกตามเพศ ชั้นปีกลุ่ม สถานศึกษา และโดยส่วนรวม กลุ่มตัวอย่างเป็นนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และปีสุดท้าย ประจำปี การศึกษา 2531 รวมทั้งหมด 360 คน จากการวิจัยพบว่า นักศึกษาชั้นปีที่ 1 มีทัศนคติต่อ พุทธศาสนาดีกว่านักศึกษาชั้นปีสุดท้าย นักศึกษาหญิงมีทัศนคติต่อพุทธศาสนาดีกว่านักศึกษาย

เสรี โอภาส (2532) ได้ศึกษาเปรียบเทียบทักษะทางสังคมของนักเรียนชั้นประถม ศึกษาปีที่ 6 ระหว่างโรงเรียนขนาดเล็ก โรงเรียนขนาดกลาง และโรงเรียนขนาดใหญ่ ใน จังหวัดสุโขทัย กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2531 จำนวน 573 คน พบว่า ทักษะทางสังคมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยส่วนรวมอยู่ในระดับปานกลาง ทักษะทางสังคมในโรงเรียนขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่ โดยส่วนรวมอยู่ในระดับ ปานกลาง โรงเรียนขนาดกลางมีแนวโน้มว่าจะมีทักษะทางสังคมสูง รองลงมาคือโรงเรียน ขนาดใหญ่ และโรงเรียนขนาดเล็ก ทักษะทางสังคมของนักเรียนชายหญิง โดยส่วนรวมอยู่ใน ระดับปานกลาง นักเรียนมีแนวโน้มจะมีทักษะทางสังคมสูงกว่านักเรียนชาย การมีส่วนร่วมใน การอภิปรายกลุ่ม การตอบสนองอย่างมีมารยาทต่อคำถามของผู้อื่น การแสดงความรับผิดชอบ และการช่วยเหลือผู้อื่น มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

สำนักงานศึกษาธิการ เขตการศึกษา 8 (กรมวิชาการ. 2533 ก : 329 ; อ้างอิง มาจาก สำนักงานศึกษาธิการ. 2533 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) ได้ศึกษาความสำนึกในคุณค่าของ วัฒนธรรมไทยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ปีการศึกษา 2532 เขตการศึกษา 8 โดยใช้ กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ในเขตการศึกษา 8 รวม 8 จังหวัด จังหวัดละ 6 โรงเรียน โรงเรียนละ 20 คน รวมทั้งสิ้น 960 คน พบว่านักเรียนส่วนใหญ่มีพฤติกรรมที่ แสดงออกถึงความสำนึกในคุณค่าของวัฒนธรรมไทยอยู่ในระดับพอใช้ นักเรียนชายกับนักเรียนหญิง มีความสำนึกในคุณค่าของวัฒนธรรมไทยแตกต่างกันที่ระดับความเชื่อมั่นที่ .01 โดยนักเรียนหญิง มีความสำนึกในคุณค่าของวัฒนธรรมไทยมากกว่านักเรียนชาย

สมเกียรติ ต้นสกุล (กรมวิชาการ. 2533 ข : 1 - 7 ; อ้างอิงมาจาก สมเกียรติ ต้นสกุล. 2533 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) ได้ศึกษาปัจจัยทางสังคมเศรษฐกิจ วิธีการให้เหตุผล เจริญจริยธรรมกับระดับที่ควรจะมีปฏิบัติ ตามค่านิยมพื้นฐาน ด้านการมีระเบียบวินัย/การเคารพ กฎหมายของคนไทย ประชากรคือผู้ที่ประกอบอาชีพ รับราชการ ค้าขาย เกษตรกรรม และอาชีพ

รับจ้างในจังหวัดชุมพร จำนวน 1,131 คน พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองกับนอกเมือง จะให้เหตุผลเชิงจริยธรรมชั้นสูงแทบจะไม่แตกต่างกันอายุต่างกันจะให้เหตุผลเชิงจริยธรรมแตกต่างกัน และผู้ที่ประกอบอาชีพต่างกันจะให้เหตุผลเชิงจริยธรรมแตกต่างกัน โดยเฉพาะผู้ที่ประกอบอาชีพรับราชการกับผู้ที่ประกอบอาชีพรับจ้างจะมีสัดส่วนแตกต่างกันอย่างชัดเจน

ประยุทธ์ พรหมเลิศ (2534 : 102) ได้ศึกษาการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมและเจตคติเชิงวิทยาศาสตร์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น พบว่า นักเรียนชายและนักเรียนหญิงมีพัฒนาการทางจริยธรรมแตกต่างกัน โดยนักเรียนหญิงมีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมมากกว่านักเรียนชาย

จารุวรรณ พานทอง (2536 : 74 - 76) ได้ศึกษาเปรียบเทียบเหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดนครสวรรค์ กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 429 คน เป็นชาย 232 คน เป็นหญิง 197 คน เครื่องมือที่ใช้คือ แบบทดสอบเหตุผลเชิงจริยธรรม จำนวน 30 ข้อ พบว่า นักเรียนชายและนักเรียนหญิงมีเหตุผลเชิงจริยธรรมด้านความมีระเบียบวินัย ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ ความสามัคคี ความอดุสาหะ และความยุติธรรม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 2 และปีที่ 3 มีเหตุผลเชิงจริยธรรมแตกต่างกัน นักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูง ปานกลาง และต่ำ มีเหตุผลแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สุนทรี วนาภา (2536 : 60 - 64) ได้ศึกษาวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจ สังคมและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษา ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนวัดศรีวิสุทธิธาราม จังหวัดพิษณุโลก กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้น ป.1 - 6 ผลปรากฏว่า ผู้ปกครองส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้างและค้าขาย นักเรียนพักอาศัยอยู่กับบิดามารดา ส่วนใหญ่บิดามารดาอยู่ร่วมกัน นักเรียนที่ผู้ปกครองประกอบอาชีพรับราชการหรือพนักงานรัฐวิสาหกิจ มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในกลุ่มวิชาทักษะภาษาไทยและทักษะคณิตศาสตร์สูงกว่านักเรียนที่ผู้ปกครองประกอบอาชีพอื่น นักเรียนที่ผู้ปกครองเอาใจใส่กวดขันอยู่เสมอมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาคณิตศาสตร์สูง นักเรียนที่บิดามารดาอยู่ร่วมกันมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงทั้งสามกลุ่มประสบการณ์ ครอบครัวหย่าร้างมีผลการเรียนวิชาภาษาไทยต่ำมากที่สุด และนักเรียนที่ผู้ปกครองมีวุฒิการศึกษาระดับอนุปริญญาและปริญญาตรีมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงทั้งสามกลุ่มประสบการณ์

งานวิจัยต่างประเทศ

ในรอบ 10 ปีที่ผ่านมา มีงานวิจัยต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมในการอยู่ร่วมกันของนักเรียนเล็กน้อยดังนี้

ฮาร์ทฮอร์น และเมย์ (วรพจน์ ศรีอุบล. 2535 : 30 ; อ้างอิงมาจาก Hartshorne and May. 1928 : unpagged) ได้วิจัยพบว่า เด็กที่พ่อแม่มีฐานะทางเศรษฐกิจสูง จะโกงน้อยกว่าเด็กที่มีพ่อแม่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ และคนที่อายุน้อยจะโกงมากกว่าคนที่อายุน้อย ถึงแม้ว่าจะให้ค่านิยมของความซื่อสัตย์สุจริตเหมือนกัน

สมมติฐานในการวิจัย

1. นักเรียนชายและนักเรียนหญิงมีคุณธรรมในการอยู่ร่วมกันรายด้านแต่ละด้าน 6 ด้าน และรวมทั้ง 6 ด้านแตกต่างกัน
2. นักเรียนที่เรียนโรงเรียนในเขตเมืองและนักเรียนที่เรียนโรงเรียนในเขตชนบท มีคุณธรรมในการอยู่ร่วมกันรายด้านแต่ละด้าน 6 ด้าน และรวมทั้ง 6 ด้านแตกต่างกัน
3. นักเรียนที่มีผู้ปกครองประกอบอาชีพต่างกันมีคุณธรรมในการอยู่ร่วมกันรายด้านแต่ละด้าน 6 ด้าน และรวมทั้ง 6 ด้านแตกต่างกัน